

Peter Mráz

Hollého báseň ako estetický artefakt

Aktuálna estetická hodnota Hollého básní sa neukrýva v ich schopnosti nadviazať na tvorbu antických básnikov, aj keď táto schopnosť pôsobí impozantne, ani v schopnosti niesť etické posolstvo. Je ukrytá v parametroch literárny smer, téma, motív, obraz, jazyk a veršový systém, respektíve v spôsobe, ktorými básnik s týmito atribútmi narabál.

Staňme sa čitateľmi ódy *Na krásnú zahradu* ako básne vzniknutej na podnet konkrétnej príležitosti. Hollý chcel ódu *Na krásnú zahradu* zaradiť medzi selanky, neskôr, pri zostavovaní svojho súborného diela, ju priradil do *Rozličných básní*.¹ Jej príležitostný charakter dedukujeme len z listu Martinovi Hamuljakovi z 5. 9. 1835, v ktorom Hollý píše, že ódu *Na krásnú zahradu* nedlho po jej dopísaní prečítal „tomu, kteremu spravené boli, v téj od neho visadenéj zahrade, že veľké obľúbení v nej mal, i pred jedním sedlákom, jeho bratrancem od nás, ktorí ma tam priviezol. Lúbili sa mu; a ten sedlák, neznejúc ani čítať ani písať, pri čítaní vďički dosvedčoval: na mu dušu je to pekné. Ale ten milí kňaz, už u boha, ani nerekel: nechaj mi tu ti verše, ani potom žiadani o pomoc na jich vŕtlačení, ačkoľvek bohatí, na smrteľnej posteli nechcel vinaložiť nič. Premenil sem teda všetko, s čoho bi sa mohlo poznať, čá bola, a len všeobecne poklepal.“² Hollý listom naznačil, že svoj pôvodný text prepracoval. Pri súčasnej recepcii ódy *Na krásnú zahradu* už ale nemáme možnosť porovnávať jej text s pôvodnou verzou, teda zhodnotiť adekvátnosť estetického postoja jej prvých príjemcov. Text ódy, ktorý dal Hollý čítať sedliakovi aj nepriaznivo reagujúcemu „podporovateľovi“ jeho vydania, sa nezachoval. Nevieme ani porovnať Hollého báseň s konkrétnym miestom, ktoré dalo podnet na jej vznik. Mária Vyvjalová usudzuje, že pestovateľom krásnej záhrady by mohol byť Daniel Kubányi, farár v Starej Lehote.³ Dnešný čitateľ na umocnenie zážitku z recepcie Hollého ódy informáciu o mieste výskytu skutočnej „krásnej záhrady“ však vôbec nepotrebuje. Ako čitateľ sa totiž stáva svedkom hry svetla, obrazu, hud-

by, slova. Zároveň je svedkom vystúpenia subjektu Hollého textu, ktorý sa mu prihovára so zámerom osláviť jeho adresáta. Pre chýbajúci manuskript pôvodiny nemôžeme povedať, či reakcie jej recipientov boli oprávnené – mohli vychádzať z esteticky nezvládnutého textu, ale aj nemuseli. Keďže nás zaujímajú nami nazerať text, nie jeho inšpiračné pozadie, môžeme o ňom vydať svedectvo nášho čítania.

Selankovitosť ódy *Na krásnú zahradu* vyplýva z jej obraznosti, nie zo štruktúry. Hollý už názvom svojho textu naznačuje, že jeho predmetom bude ospievanie krás prírody. Robí to aj inverzným slovosledom apostrofického úvodu skladby, v ktorom kladie lexému krásná na jej čelo: *Aj teba neprenehám krásná v mých zahrado pesňách...*⁴ Ale vzápätí sa pýta: „Odkád tá spaňilosť, odkád tá krása a rozkoš?“

Óda *Na krásnú zahradu* je vnímaná nielen ako skvost Hollého lyriky, ale aj ako skvost celého jeho diela. Viliam Turčány píše, že „madunické okolie a celé Slovensko bolo básnikovou krásnou záhradou, ktorú preniesol do svojich veršov a rozospieval ju vlastným a osobitným hlasom“.⁵ Eva Fordinállová k tomu dodáva, že *Krásná zahrada* je „symbolom Hollého krásneho básnického ume- nia, (...) našou národnou kultúrnou pamiatkou“.⁶ My sa z ich hodnotením sto-tožňujeme, no podávame vlastný súd o tomto texte.

Hollého óda je osídlená zvieratami. Objavujú sa vtáky, „počuť“ ich trilkovanie. Asociovanie zvuku indikuje pocit krásy. Hudba, ktorá sa rozlieha záhradou, je hudbou viacerých tónin:

*Trúchlá v súmedzú hrdlička milostne hrkútá,
Kos hvízdá a malá ščebotá u hňízda konópka:
Nad čížika žltí stehlík, nade drozda peňička
Svími sa predbehujú a predek chcú spevmi dosáhnúť.
Než hlasití slávik; i iní keď prestať spívať,
A v hustých sa na odpočinek poukládali miestách,
Sám neprestáva, i prvá než zornica vjde,
A krásnú mihavé pozlátí oblaki žárú,
Ostatných predejt, zakaváš spá, snážne sa pílú,
A chladními krití ze všech stran ščepnic oponní,
Lúbežním spaňilé prehudáva pesne hrdelkom.⁷*

Viliam Turčány upozorňuje, že tento „nádherný orchester vtáčieho spevu, započatý zvukomalbou hrdličieho hrkútania a končiaci sa slávičím prehudávaním“, sa s malou obmenou zjavuje aj v Hollého selanke *Polislav*.⁸ V čom táto

obmena spočíva? Porovnajme text Hollého ódy *Na krásnú zahradu* s ústrednou scenériou selanky *Polislav*, a uvidíme, že rozdiel medzi obrazmi, ktoré v nich znázorňujú onen orchester vtáčieho spevu, je v tom, že kým vyobrazenie rozospievanej prírody v óde *Na krásnú zahradu* pôsobí ako statický obrázok, stvárnenie prírodnej scenérie v selanke *Polislav* je jej dynamickou verziou:

*Jak maďové sa tu včelki rojajú, a plniami sladúnkú
Obľupujú s kvitá i nosá domov ústkami šťáv!*

Jak mi tu trúchlíčica hrdlička milostve hrkútá,

Kos hvizdá, a malá ščebotá u hňezda konópka!

Nad čížika žlti stehlík, nad drozda peňička

Svími sa predbehujú a predek chcú spevni dosáhnúť.

Než hlasiti slávik, i druhí keď prestali spívať,

A v hustích sa na odpočinek poukládali miestách,

Sám neprestávajú, i prvá než zorríca vjíde,

A krásni mihavé pozlátí oblaki žárú,

Ostatních predejiť, zakavád' spá, snážne sa píli,

A chladními kvití ze všech stran ščepríce stínni

Lúbežním spaňilé prehudáva pesne hrdelkom.⁹

Obdobné obrazy zvukom prestúpenej krajiny dokázala príroda Hollému asociovať aj v textoch, ktoré podľa sémantiky svojho nadpisu s oslavou prírody nemajú nič spoločné. Príkladom je epos *Sláv* (1839), vyzývajúci sa miestami okrem iného aj v krvavých scénach boja, ktorých popretím je obraz prírody obklopujúcej Osladovo sídlo:

Nad brehovím jalší a milovné rovňini brestí

Ťěslo sa hlavmi navíš a milé rozkládalo chládek

Ptáctvo na nich sem tam laškující v písku džavotním

Znášalo žír hňezdám, v jasních sa zhlédalo rékách

A spaňilozhící vĥudávalo ustami pesně.¹⁰

Stanislav Šmatlák súdi, že „Hollý musel byť vynikajúcim pozorovateľom prírody, pretože v jeho prírodných obrazoch niet nič všeobecne neurčitého, nič kulisovitého. Tieto obrazy sú pestrou mozaikou drobných, detailných záberov, v ktorých pred zrakom básnika všetko skutočne žije, pohybuje sa, mení sa. Preto je v Hollého zobrazení prírody ustavičný ruch a nijaká jednotvárnosť“.¹¹

Kým však obrazy zo selanky *Polislav* a eposu *Sláv* sú založené na asociácii zvuku, farbami hrajúca záhrada v Hollého óde *Na krásnú zahradu* naznačuje, že čitateľský pôžitok z nej sa nebude ukrývať len v obrazoch asociujúcich zvuk, ale bude ukrytý aj v obraznom zachytení iných vnemov, ktorými básnik prestúpil svoje verše:

Marhula tu sladká, tu sa rídka breskiňa modrá,

Hamrava tam sa belí, a čo truská v massi čerešňa.

Odtáď hruški ženú, a milostních jabloňe kvítkov

Červeňajú, rovním tuto žlknú slívki porádkem.

List sa porozvíňá, bílíú odhadzuje barvu,

A všeckím zelené obléká rúcho panožkám.¹²

Prím vo vnímaní tohto obrazu hrajú vnemy optické. Modrosť, belosť, čereveň a zelenosť vizualizovaných rastlín nie sú však jedinými farebnými prvkami do našich zmyslov. Žltnúce slivky sú slivkami divými. Potvrdzujú, že záhradou je darom prírody, nielen umného kreovania básnikovej mysle.

Aj nevy povedané farby marhule či hrušky hrajú svoju úlohu. Hollý vytvára priestor nedourčenosti, umožňuje predstaviť si odtieň žltej slivky alebo hrušky či vidieť sytosť pomarančovej marhule (ale aj zelenej hrušky alebo červenkastej marhule).

Dôležitejšie ako zrakové vnemy pri vnímaní tohto obrazu sú vnemy chuťové. Hollý tu stavia na implicitnú gustatívnosť. Nie je to len sladká marhule, ktorú ponúka, ale sladké sú dozaista aj broskyne, jablká čerešne či hrušky (na druhej strane, kde je napísané, že jablko nemôže byť kyslasté, hrušky trpkasté...).

Čuch pri vnímaní obrazu ovocia je v našom podvedomí výrazne zakorenený. Vôňu marhúl, hrušiek, sliviek alebo čerešní z neho nemožno vytesniť. Sme súčasťou rovnakého kontextu ako Hollý. Formuje nás rovnaké geografické prostredie, v ktorom vyrastáme, ale aj rovnaké kultúrne stereotypy, ktoré sú jeho súčasťou. Rovnako ako nám ryba smrdí od hlavy, a iným, napr. Japoncom, od hlavy rozvoníava, je možné si predstaviť, že kým nám voňajú hrušky, ľuďom z iných lokalít a iných kultúr hrušky nevoňajú. Čuchové vnemy vzbudzované Hollým sú tak silné predovšetkým pre nás.

Spojenia *žlknú slívki* (l – ť) a *hruški ženú* (š – ž) sú v básni akoby hrou spojovacími článkami. Predznamenávajú vertikálne metaforicky vyjadrené dvojicu *sladká – sa belí* (sl – s l), resp. *Marhula – Hamrava* (a h – h a). Hollý v texte ódy využíva aj hláskové sekvencie na asociovanie akustických javov. Počítajme zvuk

ukrytý v slovnom spojení (obraz) *truská v massi čerešňa*: (s ss š) – sykvavky, ktoré sú svojim sykotom nepríjemné, ale svoju funkciu upriamiť pohľad recipienta na vnímanie textu plnia. Hollý danosti jazyka umne využíva. V spojení *truská v massi čerešňa* narúša princíp, pracovne nazývaný princípom korešpondencie, ktorý používateľovi jazyka veľí voliť slová korelujúce s prototypovou vlastnosťou zobrazovanej veci. Ak u čerešne je ňou sladkosť, prototypovou vlastnosťou sykvaviek je ostrosť, nepríjemnosť.

Možno pri percepcii obrazu krásnej záhrady uvažovať aj o taktlnosti? Vyjadrené slovami prvého pocitu – máte chuť sa dotknúť. Zacítiť marhuľu, pohladit broskyňu, jej chĺpky, skryť do dlaní čerešne či poťažkať si hrušky. Hmatové vnemy sú iluzórne, a predsa akoby reálne. Jeho text v závere variuje čoraz viac zvukov, obrazy hmatu, sluchu, čuchu. A ako čitateľ nie je schopný na prvý raz obsiahnuť krásu Hollého krásnej záhrady, ani básnik nie je schopný vypovedať všetku jej *krásu a rozkoš*. Mimochoodom, lexém, ktoré rámcujú celú Hollého skladbu.¹³

O estetickej hodnote pôvodnej verzie Hollého ódy nevieme nič určité. Hollý mohol na sedliacka pozitívne zapôsobiť svojou charizmou,¹⁴ ale aj nemožno. V každom prípade, spoločenská aktualizácia Hollého listom Hamuljakovi z 5. 9. 1835 zachytávanej situácie vytvára len sémiotické podložie Hollého spomienky. Tá môže, ale aj nemusí zachytávať skutočnú udalosť. Reakcie prívých príjemcov ódy *Na krásnú záhradu* mohli byť jej umeleckej úrovni neprímerané, prvotná adorácia básne sedliakom mohla byť vynútená klišeovitou textu, kopírovaním skutočnej záhrady. My máme možnosť vidieť súčasnú podobu ódy *Na krásnú záhradu* a len na jej základe sme mohli podať jej vyššie uvedenú interpretáciu.

Poznámky

- 1 AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Korešpondencia Jána Hollého*. Martin 1967, s. 111
- 2 AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Korešpondencia Jána Hollého*. Martin 1967, s. 102
- 3 VYVÍJALOVÁ, Mária: *Mladý Ján Hollý*. Bratislava 1975, s. 118
- 4 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne*. Trnava 1950, s. 167
- 5 TURČÁNY, Viliam: *Na krásnú záhradu Hollého Jána*. Bratislava 1972, s. 204
- 6 FORDINÁLOVÁ, Eva: *Ján Hollý*. Bratislava 2003, s. 205
- 7 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne*. Trnava 1950, s. 171
- 8 TURČÁNY, Viliam: *Na krásnú záhradu Hollého Jána*. Bratislava 1972, s. 136
- 9 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VI. Selanki*. Trnava 1950, s. 44
- 10 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne*. Trnava 1950, s. 38
- 11 ŠMATLÁK, Stanislav: *Doslov*. In: HOLLÝ, Ján: *Selanky*. Bratislava 1959, s. 92
- 12 HOLLÝ, Ján: *Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne*. Trnava 1950, s. 171

¹³ TURČÁNY, Viliam: *Na krásnú záhradu Hollého Jána*. Bratislava 1972, s. 124

¹⁴ „Treba však dodať, že ľubeznú báseň mu čítal jej tvorca – a že mu iste jej verše skrášil i pôvodcov hlas.“ TURČÁNY, Viliam: *Na krásnú záhradu Hollého Jána*. Bratislava 1972, s. 6

¹⁵ Jozef Petrovič v liste Hamuljakovi z 24. 4. 1841 na margo Hollého verbálneho prejavu píše: „Bár je ináč (Hollý, pozn. P. M.) ve veršoch tak šébotní: tuťmákem je však s ľudmi.“ AMBRUŠ, Jozef (ed.): *Korešpondencia Jozefa Petroviča*. Martin 1969, s. 69

Jozef Halenár: Krajina pri mori, olej, plátno, 2019